

Et bidrag til oplysning om striden mellem Erik Pontoppidan og Henrik Sivers 1731.

Af P. G. Lindhardt.

I Dr. Neiiendams store biografi af *Erik Pontoppidan* findes en ret udførlig omtale af den strid, som udgivelsen af »*Heller Glaubens-Spiegel*« vakte, idet det gav daværende magister *Henrik Jacob Sivers* (senere kgl. svensk hovpredikant, død 1765) anledning til et modskrift »*De fide salvifica*«, hvori han især gaar løs paa Pontoppidans fremstilling af troen som en genoprettelse af gudsbilledet; dette fik atter Pontoppidan, der ikke vilde lade beskyldningerne for calvinisme, fanaticisme og synergisme sidde paa sig, til at rykke ud med et »*Epistola apologetica*«, paa hvilket Sivers svarede med en »*Refutatio orthodoxa epistolæ apologeticæ*«, ledsaget af en anonym »*Confutatio epistolæ apologeticæ*«¹.

En samling breve til og fra Sivers, som findes i Uppsala Universitetsbibliotheks haandskriftsamling², giver endnu et par interessante bidrag til den sidste del af denne strid, og skal her meddeles.

Da Sivers i foraaet 1731 gennem en ven fik Pontoppidans »*Epistola apologetica*« tilsendt, skrev han strax til sin lærer, professor *Weidner* i Rostock (under hvis præ-

¹) M. Neiiendam: Erik Pontoppidan I, 164 ff. og 250 f.

²) N 992. Titel: Epistolarum ad Henricum Jacobum Sivers Tomus X. cum quibusdam Siverssianis Epistolis, quæ varia notatu digna et ad Historiam tam sacram, quam profanam, itemqve Naturalem et litterariam spectantia, continent. Samlingen er paa 152 kvartsider og indeholder en del breve fra 1731—2.

sidium jo »De fide salvifica« var blevet holdt som disputats) og spurgte om raad¹:

Viro summe Reverendo, Magnifico atque Excellentissimo, Domino JO. JOACH. WEIDNERO.

SS. Theol. Doctori et Professori primario, Reverendi Ministerii Directori et Pastori ad D. Mariae in Ecclesia et Academia Rostochiensi, Fautori et Maecaenati ad cineres vsque colendo

S. P. D.

M. H. J. Sivers.

Mitto Tibi, Fautor atque Mæcenas venerande, scriptum quoddam, quod Fanaticus ille, Ericus Pontoppidanus, Dissertationi meae de Fide salvifica, quam sub Præsidio Tuo habui, opposuit. A quodam amico illud hodierno die accepi, et ab initio non sine magno cordis irati affectu legere potui, praecipue, quia pessimis et Christiano indignis verbis de Te et me in illo vtitur Auctor, deinde vero iratum animum in preces mutavi et DEUM praepotentem imploravi, vt animum meum in fide constantem et immobilem servare velit, ne reddam malum pro malo aut convitium pro convitio. 1 Petr. III. 9. Idcirco autem Tibi mitto scriptum famosum, quo certior fiam, an Tu me defendere velis, an ego me ipsum defendam. Vnum, vti mihi videtur, necessarium est, quo veritas a Fanaticismo non supprimatur, sed potius Fanaticismum supprimat. Responde itaque mihi quamprimum, et festinanti calamo ignosce. Vale!

Datum Lubecae e Museo MDCCXXXI
die 12 April. catenatus inter labores.

Weidner² svarede med et langt brev, som Sivers lod trykke i sin »Refutatio«³, og da denne udkom et par maaneder efter, sendte han den til nogle teologer, nemlig:

¹) Haandskriftet p. 1 f.

²) Om Weidner se Neiiendam: anf. skr. 250.

³) Haandskriftet p. 3 ff. Jfr. Neiiendam: anf. skr. 167.

pastor Neumeister¹ i Hamburg (6/7), professor Pfuzner² i Reval (7/7) og professor Friese³ i Kiel (9/7). Fra den sidste modtog han et imødekommende svar⁴ (30/7) — han havde »cupide et libenter« læst skriftet.

Naturligvis blev det ogsaa sendt til Weidner⁵ (1/8), idet han beder om undskyldning for, at det — grundet paa arbejde — sker saa sent, og takker hjerteligt saavel for hans »Epistola consultatoria egregia (quam Refutationi meae inserui) quam pro reliquis, quae Tuæ in scripto meo sunt, cogitationibus«, og han tilføjer det forfængelige ønske: »Deus faxit, vt malitiosus et superbus Pontoppidanus, per hasce paginas, in Veritatibus divinis fundatas, ope Spiritus S. doctrinam fanaticam, quam in hucusque diem scriptis propagavit, agnoscat, agnitamque relinquat, in gaudium Angelorum et omnium piorum«. Thi Pontoppidan følte sig aabenbart ikke overbevist, men skrev nu privat til Sivers⁶:

Viro Praeclarissimo, Domino M. Henr. Jacobo Sivers,
Regiae Borussicae Scientiarum Academiae Collegae,
S. P. D.

Ericus Pontoppidanus,
Parochus Hakenbergensis in Dania.

Praeclarissime Domine Magister!

Quam nuper in lucem publicam emisisti, epistolae meae apologeticae refutationem, aliquot abhinc hebdomadibus me accepisse, significandum Tibi duco. Legi eam et vidi, quod dictae Epistolae finem impositurus, non praeter rem scripserim, esse mihi quidem parum spei, Adversarium

¹) Haandskriftet p. 14 ff.

²) sst. 19 ff.

³) sst. 16 ff.

⁴) sst. 21 f. Om Friese se Neliendam: anf. skr. 241.

⁵) Haandskriftet p. 22 ff.

⁶) sst. 33 ff.

flectendi vel convincendi, vtpote experientia edocto, dari in gente academica, quos genuisse videtur duris cautibus horrens Caucasus, quique nullis, ne solidissimis quidem rationibus, a suo praejudicio dimoventur. Id quod me non frustra auguratum esse, Tua abunde testatur refutatio, si Tuis quidem verbis credere fas est. Arbitraris enim sub finem scriptionis Tuae, *Te causam Dei, sincera mente ita defendisse, ut ne vnicum quidem argumentum a me infringi, enervari ac eliminari potuerit.* Quam vere aut frustra ita sentias, omnium optime iudicabunt lectores, modo Tua meaque Scripta rite inter se conferre, non fuerint gravati. Hinc publicae responsionis ad refutationem Tuam nondum video necessitatem vel minimam mihi impositam. Quid in posterum futurum sit, dies docebit, si forte Dn. D. Weidnerus, quod epistola ipsius ad Te data promittit, tersis amoremque spirantibus verbis, prius significaverit, quid ei e re visum fuerit monere. Verba nimirum vobis sunt (atque haud dubie erunt) tersa et amorem spirantia, tersae animadversiones, et scilicet vere pia monita, Synergismum, Calvinismum, Fanaticismum, et nunc p. 22. haeresin, aliis, ab ea labe longe alienissimis, imputare; sique hi iustam sui defensionem, quae juris naturae est, susceperint, iis quidem verbis, quae res ipsa requirit, ea pro contumeliosis venditare. Possem mi Sivere, si publice Tecum de novo agere placeret, ingentem calumniarum cumulum, et convitiarum in me immerito conjectorum plaustra ex Dissertatione et Refutatione Tua, eique inserta Dn. D. Weidneri epistola colligere, et vni conspectui sistere, si operae pretium esset. Qui ea in deliciis habent, ipsi facile vestra legendo animadvertent. Enim vero ita statuo, mi Sivere, piis quibuscunque orthodoxis, sed vere talibus, et rerum theologicarum peritis arbitris committo, vt iudicent, uter nostrum causa ceciderit. Legant, quae in speculo fidei et Epistola Apologetica tradiderim, attendant probe ad mentem meam, contextui et toti tractationi convenientem, examinent sine partium studio cuncta ad

sacrae scripturae ductum, tum et quae Tu mihi opposueris, cum meis conferant, sicque demum ex vero pronuncient, num sincere mecum egeris, iustamque contra me disputandi causam habueris. Observabunt profecto vel medicis iudicii lectores, responsionem mihi fore facillimam, modo aequae esset necessaria, et fructus ejus aliquis sperandus. Sed frustra Tecum disputarem amplius, cum omnia misceas, summa imis, ignorationem elenchi saepius prodas, atque ad alia omnia, quam quae in quaestione sunt abeas, statum controversiae subinde deseras, andabatarum more pugnes, nullam candoris speciem ostendas, perperam, et contra prima Theologiae elementa, scripta Tua quovis modo studeas incrustare. Propudiosum vero maxime est, quod provoces ad aliam confutationem, auctore et loco, nescis, ut quidem scribis, quo, nuper impressam, a Te vero repetitam, Tuaeque Refutationi subjunctam. Immane quantum erras, dum eam ad veritatis propagationem (per se) facere opinaris. Si de Auctore certi quid constaret, nec merito dubitarem cum homine larvato, et nescio cujus famae pugnare, nullo negotio insana auctoris, immo furiosa et rabida malitia, mentisque tenebrae plusquam Cimmeriae ostendi possent. Sed talia monstra, ex ipso licet orco oriunda Tibi, mi Sivere, adeo placent, ut digna iudicaveris, quibus colophonem imponeres tractationi Tuae. Dignum scilicet patellae operculum. Desine porro, Clarissime Domine Magister, Eristicae Theologiae operam navare. Stude veritati, sed illi, quae ad pietatem est¹. Quod olim Timotheo, id et nunc Tibi dictum reputa: *Haec suggere, obtestans in conspectu Domini, ne de verbis pugnent, quod nullam affert utilitatem, immo auditores subvertit* 2 Tim. II. 14. Quod si autem quis contentiosus esse appareat, nos ejusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesiae Dei. Quibus monitis omni Christiano notatu dignissimis epistolam hanc obsigno,

¹) Bemærk udtrykket!

Teque, Vir clarissime, ex vera animi sententia, in Domino valere iubeo.

Dabam Hakenbergae ipsis Idibus Novembr. Anno MDCCXXXI.

Paa dette brev, der tydeligt viser Pontoppidans irritation, gav Sivers følgende ikke mindre uelskværdige svar¹:

Viro admodum Reverendo Domino Erico Pontoppidano,
Parocho Hakenbergensi in Dania,

S. P. D.

M. Henr. Jacob. Sivers.

E litteris Tuis, nuper ad me datis, animum Tuum, iratum plane atque aegrotum vidi, dum multa verba quidem loco responsionis ad Refutationem meam Orthodoxam facis, sed praeter calumnias et inutilia verba, ne comma quidem, in mediam profers. Scribis Te publicae responsionis ad Refutationem meam non videre necessitatem vel minimam Tibi impositam esse, quod non nego, quia Veritas Evangelica et pura de JESU CHRJSTO Doctrina, quam Tuis erroneis Thesibus in Refutatione mea opposui, luce meridiana clarior apparet, nec Tuis observationibus indiget. Innumeras instituis querelas de ingenti calumniarum cumulo; et convitiorum, vti loqueris, plaustra in Te immerito conjectorum e mea Dissertatione et Refutatione colligere vis: sed nosce Te ipsum, Venerande Domine Pastor, et lege immo relege Tuam Apologeticam Epistolam. Nonne omnis Tua Apologia consistit in scommatibus et Phrasibus, quae Spiritui S. adversantur, et quae ne vetulas quidem et rusticum genus decent. Nonne sunt mendacia, plus quam Daemoniaca, me omnia miscere, summa imis, ignorationem Elenchi saepius prodere, atque ad alia omnia, quam quae in quaestione sunt, abire, statum

¹) Haandskriftet p. 38 ff.

controversiae subinde deserere et andabatorum more pugnare? vt alia Tua contumeliosa verba conticeam. Ad mediocris iudicii lectores provocas, qui observabunt, responsionem Tibi fore facillimam. O, Pontoppidane solidissime! Cur non nebulones, et pueros, qui sub virga sunt, vocas, vt Tuis haeresibus subscribant. Ego viros optimos immo Lumina Theologorum et in Dania novi¹, qui singulares Tuas propositiones, in mera Phantasia et superbia, prima Haereticorum virtute, positas esse, ajunt, me vero CHRJSTJ causam agere, affirmant. Nam omnia, quae contra Te scripsi, e verbo salutifero, vero veritatum fonte desumta sunt, et sic ut ne Jota quidem Codicis sacri, secundum Servatoris effatum peribit: ita et mea veritas in aeternum manebit. Ignosce vero mihi, Vir plurimum Reuerende, si forsan Tibi mea Epistola displicet, quia ea est veritatis indoles ac natura, vt odium pariat, ego non sum vnus ex illis, qui Simulatores et Mimi vocantur. Quod reliquum est, Tibi veritatem commendo in omnibus actionibus Tuis, veritatem inquam, qua non praestantius vllum, veritatem, quam Jesus Christus docuit et sanguine suo pretioso confirmavit. Vale!

Dabam Lubecae die VI Decembris A. MDCCXXXI.

Naturligvis har Pontoppidan ikke følt sig foranlediget til at svare paa dette, og videre antydning af sammenstød mellem ham og Sivers findes ikke; derimod er der i samlingen bevaret to breve, som viser, at striden er blevet fulgt med interesse af en og (som det synes) flere præster paa Lolland; thi den 6 nov. 1731 skrev præsten, mag. Niels Krag² i Fuglse paa Lolland til Sivers i denne anled-

¹) Velsagtens de Lolland-Falsterske præster (se nedenfor).

²) Nicolaj Johansen Krag 1678—1732. Studerede i Wittenberg og Halle. Præst i Fuglse 1702—32. Wiberg: Bidr. til en alm. dansk Præstehist. I, 403. Jfr. I. Bang: Den falsterske Gejstligheds Personalhist. I, 210. Krag var født i Hørup paa Als, og gennem forbindelser med hjemegnen kan han jo meget vel have hørt om de store vækkelser, som i

ning¹: Han beder om, at hans brev maa blive godt optaget, »in sonderheit, da es eine Sache betrifft, woran mir und allen Evangelichen Lehrern gar viel gelegen. Denn Gott weiss, wie hart unsere Kirche heutiges Tages gedruckt und angefeindet wird, und zwar mehr von innen, als von aussen²«. I de 30 aar han har været præst, har han haft rig lejlighed til at betragte den »betrübte Zustand unsers lieben Lutherthums«, selvom det — gudskelov — endnu er muligt at lære »das reine Wort Gottes ungehindert«. Videre fortæller han om den lykke, det har været ham i sin ungdom ikke blot at have studeret i Kbhvn, men ogsaa i Wittenberg i den tid, da de store navne endnu herskede der: Wernsdorff³ (»dem ich tam in Theticis, quam Polemicis viel gutes zu dancken habe«), Hannecken, Löscher, Neumann og Deutschmann — »alle brave reine Theologi« —; især Wernsdorffs orthodoxi vil han fremhæve: som Athanasius var en »Malleus Arianorum«, var han en »Malleus Fanaticorum«, og hans død var et stort tab for orthodoxien.

Nu er det imidlertid gennem læsning i de »gelehrten Zeitungen« blevet ham klart, at Sivers er et af orthodoxiens store lys, og da han havde læst »Heller Glaubens-Spiegel« og været yderst misfornøjet med Pontoppidans definition af troen som gudsbilledets genoprettelse⁴, fik

disse aar gik over Sønderjylland, saavel som om Pontoppidans virksomhed paa Als. Naturligvis kan det ogsaa være rygter fra Kbhvn (Zinzendorffs besøg o. l.), der har opskræmmet ham, thi at Guds kirke paa Lolland i disse aar er blevet stærkt trykket af indre fjender, findes der ikke spor af.

¹) Side 41 ff.

²) med henv. t. Act. 20. 30.

³) Wernsdorff (1668—1729) var professor i Wittenberg 1698—1710 (extraord. prof. 1696); Hannecken døde 1698, Löscher (d. æ.) var ansat 1687 og Deutschmann fra 1662—1706; altsaa maa Krag's Wittenbergophold ligge omkring 1696—98, og han er da kommet, medens de første pietistiske stridigheder florerede livligst. Alle de paagældende var jo unægtelig »reine« teologer.

⁴) jfr. ovenf. s. 29.

han lyst til at se, hvad Sivers i »De fide salvifica« havde skrevet, og fik med stort besvær bogen skaffet gennem en gammel ven fra Wittenberg, mag. Crull ved Sct. Petri i Rostock — og det blev ham til stor glæde at se Pontoppidans falske lære saa »gründlich und accurat« gendrevet. For ikke at beholde denne glæde for sig selv, har han sendt bogen rundt til sine kolleger paa Lolland, Falster og Møen og kan forsikre, at den til Guds ære og autors berømmelse »mit den grösten Applausu — völlig bekannt ist«. Da man nu videre er blevet opmærksom paa, at striden ikke er ophørt med disse to skrifter, og da man gerne vil vide, hvorledes Sivers atter har gjort det af med Pontoppidans kætterske lære om troen, anmoder han Sivers om et par exemplarer af begge skrifter og giver anvisning paa, hvorledes forsendelse og betaling mest praktisk kan ordnes.

Naturligvis blev Sivers glad for den interesse, man her viste ham. I et brev den 7 dec. s. a. udtaler han sin glæde over, at Gud »noch die Wohlthat seines reinen Worts dem lieben Dänemarck nicht gantz entrissen, sondern wenigstens einen Theil desselben, nemlich das liebe Laaland so wehrt gehalten, dass es von den Irrgeistern — noch nicht verleitet und verführet worden«, og han tilføjer, at det »wenigen Schrift, die ich zur Ehre Gottes wieder den dänischen Hyper-Pietistam, Pontoppidanum, geschrieben«, allerede er afsendt efter ønske. Bag i bogen vil man finde et anonymt skrift¹, som er blevet ham oversendt af Hamburgerteologen P. Erdmann Neumeister; det er forfattet af en Bremisk magister i Wittenberg ved navn Toor-Specker, som skal være en fremragende orthodox. Derefter fortæller han kort om Pontoppidans brev, og at han dagen i forvejen har svaret ham.

Aaret efter døde Krag, og videre spor af lollandske præsters interesse for striden findes ikke i denne brevsamling.

¹) jfr. ovenf. s. 31. Neiiendam: anf. skr. 168.